
ANNALIS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLV, 1

SECTIO H

2011

Zakład Gospodarki Żywnościowej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

JAN ZALEWA

Dorobek naukowy prof. dr. hab. Augustyna Woś

Scientific achievements of Professor Augustyn Woś

23 sierpnia 2010 r. zmarł w Warszawie w wieku 78 lat Augustyn Woś, emerytowany profesor zwyczajny Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, wieloletni pracownik Wydziału Ekonomicznego UMCS. Śmierć profesora jest wielką stratą dla nauk ekonomiczno-rolniczych. Odszedł jeden z najwybitniejszych polskich ekonomistów rolnych okresu powojennego, autorytet naukowy w sprawach ekonomiki rolnictwa i polityki rolnej. Rozległą i wszechstronną działalnością badawczą, popularnonaukową i dydaktyczną wywierał wielki wpływ na kształtowanie się polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej.

Olbrzymia erudycja, gruntowna wiedza branżowa i ogólnoekonomiczna sprawiły, że Jego dorobek naukowy ma w większości charakter pionierski, wzbogacający nauki ekonomiczno-rolnicze o tezy nowatorskie. Studia, które zapoczątkował, są i będą kontynuowane. Stanowią one bowiem dobry punkt wyjścia do dalszych badań wielu interesujących kwestii. Profesor dzielił się swoimi osiągnięciami naukowymi z innymi na wykładach, seminariach, a przede wszystkim za pośrednictwem publikacji naukowych. Jest On autorem lub współautorem ponad 730 prac opublikowanych w kraju i za granicą. Powstały one w okresie niemal 50 lat pracy naukowej.

Uważam, że nadmiernie drobiazgowo charakterystyka osiągnięć Profesora jest prawdopodobnie niemożliwa. Ograniczę się zatem do syntetycznego przeglądu najważniejszych publikacji, głównych twierdzeń, opinii i poglądów.

W kręgu Jego zainteresowań można wyróżnić wiele nurtów (kierunków) badawczych, które odzwierciedlają treść i zakres dorobku naukowego. Wiele publikacji ma cechy prac fundamentalnych, znaczących dla teorii i metodologii badań naukowych. Cechy te stanowią najważniejsze kryteria przyjęte przy wyodrębnianiu nurtów badawczych.

Trzeba podkreślić, że wyniki prac badawczych Profesora, powstałych w początkowym okresie jego twórczości naukowej i publikacyjnej, były wymierne z racji szerokiego wykorzystania w badaniach metod ilościowych (statystycznych i ekonometrycznych). Tymi cechami wyróżniały się badania nad elastycznością popytu ludności rolniczej na dobra konsumpcyjne oraz nad elastycznością produkcji rolniczej. Wyniki badań zostały ogłoszone drukiem w dwóch książkach: *Elastyczność spożycia żywności na wsi*, PWE, Warszawa 1961 i *Elastyczność produkcji rolniczej*, PWRiL, Warszawa 1964. Rezultatem dociekań naukowych nad wrażliwością popytu na dobra konsumpcyjne było m.in. ustalenie współczynników cenowej i dochodowej elastyczności popytu na te dobra. Natomiast zaletą badań nad elastycznością produkcji rolniczej było zastosowanie głównie funkcji produkcji jednej lub kilku zmiennych objaśniających. Pozwoliło to Autorowi w dużym stopniu wyjaśnić złożone problemy procesów dostosowawczych rolników wobec bodźców ekonomicznych i pozaekonomicznych.

Z dużym zainteresowaniem wśród ekonomistów rolnych spotkała się książka poświęcona studiom nad motywami produkcyjnych decyzji rolników. Wyniki badań empirycznych nad tym interdyscyplinarnym problemem zostały opublikowane w książce pt. *Motywy produkcyjnych decyzji chłopów*, PWE, Warszawa 1962 (współautor M. Pohorille). Studia te miały i mają istotne znaczenie dla polityki rolnej i dla dalszych badań naukowych z tego zakresu.

Drugim, ważnym dla nauki i znaczącym w działalności naukowo-dydaktycznej nurtem, równoległym do wyżej omawianego, są badania z szerokim wykorzystaniem metod matematycznych zarówno w analizie przedsiębiorstwa, jak i w makroekonomii. Klasycznym owocem tego nurtu, bardzo pomocnym w nauczaniu metod rachunku ekonomicznego, są prace: *Rachunek ekonomiczny w rolnictwie*, PWRiL, Warszawa 1966 oraz *Metody matematyczne w organizacji gospodarstwa rolniczego*, PWRiL, Warszawa 1967 (współautor J. S. Zegar). Wyższe szkolnictwo ekonomiczno-rolnicze mogło wprowadzić do programu dydaktycznego wykłady i ćwiczenia z metod analizy ilościowej i zasad rachunku ekonomicznego w rolnictwie. Wzbogacona oferta dydaktyczna studiów ekonomiczno-rolniczych służyła i służy należytemu przygotowaniu absolwentów do trudnego i złożonego procesu podejmowania decyzji. Sprawy te nabrały szczególnej wagi w gospodarce rynkowej, gdyż nowy ustrój upodmiotowił jednostki gospodarcze, co wyraziło się m.in. w przeniesieniu decyzji gospodarczych do przedsiębiorstw i do samorządu terytorialnego.

Wprowadzenie zasad gospodarki rynkowej wywołało potrzebę mikroekonomicznego przygotowania zarówno prowadzących gospodarstwa rolne, kierujących różnego typu przedsiębiorstwami, jak i organizatorów życia gospodarczego na różnych szczeblach samorządu terytorialnego. Procesy decyzyjne w nowych warunkach nie mogły być pozbawione znajomości metod rachunku ekonomicznego.

Nurtem badawczym, występującym z większym lub mniejszym nasileniem w całym życiu naukowym Profesora Wosia, były studia nad cenami i rynkiem produktów rolnych i środków produkcji dla rolnictwa. Potrzeba nieprzerwanych obserwacji określonych zjawisk ekonomicznych wynikała m.in. z ich dużej niestabil-

ności. Naukowe rozpoznanie faktów empirycznych i wskazanie środków zaradczych wymagało dużej aktywności intelektualnej i dużej wnikliwości. Profesor posiadał te przymioty w dostatku.

Do ważniejszych dzieł z tego obszaru badawczego można zaliczyć kilkanaście prac, głównie w formie artykułowej, najbardziej przydatnych do szybkiego ogłoszenia diagnozy w postaci wyników badań oraz rekomendacji zalecanych rozwiązań. Do ważniejszych i o większej objętości prac należy zaliczyć dwie pozycje książkowe autorstwa Profesora: *Rynek nawozów mineralnych w Polsce*, ZW CRS, Warszawa 1969, s. 391 oraz *Ekonomiczne narzędzia sterowania rolnictwem*, PWN, Warszawa 1985, s. 192. Znajdujemy tam wszechstronne naświetlenie rynku nawozów mineralnych w warunkach względnego nasycenia oraz opinie w sprawie kryteriów alokacji nawozów w tej sytuacji. Druga pozycja dotyczy znaczenia kilku podstawowych narzędzi sterowania rolnictwem (ceny, płace, dochody, kredyty, podatki, dotacje).

Zawartość merytoryczną rozdziałów w pracach zbiorowych, dotyczących problematyki rynku rolnego, wyraźnie określają tytuły tych rozdziałów:

- *Problem wykorzystania badań nad poziomem cen rolnych do ustalenia perspektywicznych kierunków eksportu*, [w:] *Problemy eksportu rolno-spożywczego*, PWRiL, Warszawa 1965.
- *Rynek rolny na tle programu rozwoju produkcji rolniczej w woj. lubelskim*, [w:] *Problemy rynku rolnego w woj. lubelskim*, ZW CRS, Warszawa 1967.
- *O roli cen i rynku w procesie sterowania produkcją gospodarstw chłopskich*, [w:] *Dyskusja o polityce rolnej PRL*, PWRiL, Warszawa 1971.
- *Ceny w rolnictwie*, [w:] *Analiza sytuacji produkcyjnej i ekonomicznej rolnictwa*, IER, Warszawa 1975.
- *Rynek rolny i żywnościowy. Podstawy, kategorie i pojęcia*, [w:] *Gospodarka żywnościowa w warunkach rynkowych*, SGH, Warszawa 1992.

Powyższe sprawy były też przedmiotem kilkunastu artykułów naukowych.

Szeroko zakrojone badania związków rolnictwa z gospodarką narodową i rynkiem światowym oraz studia nad wzrostem gospodarczym w rolnictwie to kolejny, czwarty już, nurt zainteresowań Profesora Wosia. Prezentację pełnego publikowanego dorobku naukowego z tego zakresu ograniczę ze względów formalnych do książek i monografii.

- *Przeptywy międzygałęziowe: Rolnictwo – Gospodarka narodowa*, IRWiR, Warszawa 1973, s. 124.
- *Związki rolnictwa z gospodarką narodową*, PWRiL, Warszawa 1975, s. 303
- *Społeczno-ekonomiczna przebudowa wsi i rolnictwa w Polsce (Synteza I etapu badań problemu węzłowego II.3)*, IPPML, Warszawa 1981, s. 390.
- *Rozwój i postęp w rolnictwie polskim*, PWRiL, Warszawa 1987, s. 258.
- *Podstawy nauki o polityce rolnej*, PWRiL, Warszawa 1987, s. 454.
- *Wzrost gospodarczy i strategie rozwoju polskiego rolnictwa. Eseje*, IERiGZ, Warszawa 1995, s. 35.
- *Rolnictwo polskie 1945-2000. Porównawcza analiza systemowa*, IERiGZ, Warszawa 2000, s. 131.

- *Rolnictwo społecznie zrównoważone* (współautor J.S. Zegar), IERiGŻ, Warszawa 2002, s. 110.
- *W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 2004, s. 163.

Kilka ww. prac posiada zalety syntezy. Jest to skutek daru Profesora do esencjonalnego i całościowego ujmowania badanej problematyki. Są także prace, a zwłaszcza książka pt. *Rolnictwo polskie 1945-2000. Porównawcza analiza systemowa*, którą cechuje inny, istotny walor. Autor, podejmuje długi okres analizy i w ten sposób stara się podnieść wartość badań określonego problemu. Wychodzi słusznie z założenia, że taka analiza pozwala poszukiwać elementów ciągłości rozwoju, a jej wyniki stają się bardziej obiektywne. Ma to tym większe znaczenie, iż nie ma tradycji długookresowych analiz ekonomicznych.

Przykładem pionierskiej pracy jest analiza dotycząca przepływów międzygałęziowych pomiędzy rolnictwem a nierolniczymi gałęziami gospodarki narodowej. Celem pracy było omówienie fizycznych przepływów dóbr materialnych i usług między rolnictwem a resztą gospodarki narodowej. Badania potwierdziły tezę o sekularnym kurczeniu się rolnictwa wraz ze wzrostem dochodu na jednego mieszkańca. Pozwalają też stwierdzić, że teza ta nie ma charakteru absolutnego. Na marginesie tych badań rozstrzygnięto też kilka kwestii metodologicznych, które pozwoliły m.in. na urealnienie wskaźnika udziału rolnictwa w dochodzie narodowym. Wskaźnik ten pozostaje w związku z udziałem rolnictwa w podziale dochodu narodowego i w akumulacji ogólnospołecznej. Istotnym wnioskiem z tych badań jest stwierdzenie, iż stosowany w latach 60. ub. stulecia rachunek szacowania produkcji czystej rolnictwa na podstawie bieżących cen realizacji zaniżał udział tego działu gospodarki narodowej w tworzeniu dochodu narodowego, a tym samym w podziale tego dochodu, oczywiście na niekorzyść rolnictwa. Inne prace Profesora z tego nurtu wyprzedzały zmiany ustrojowe. Przejawiało się to m.in. we wprowadzaniu elementów rynkowych już na etapie tworzenia planu. Autor zwracał też uwagę na absurdalne „oderwanie” cen rolnych od cen żywności w latach 70. i 80. Profesor był też jednym z głównych twórców koncepcji gospodarstw specjalistycznych, rozwojowych. Przystanie na to rozwiązanie oznaczało rezygnację z pegeeryzacji rolnictwa.

Wiele uwagi Profesor poświęcił kwestii struktury agrarnej i obszarowej rolnictwa. Szeroko zakrojone badania nad przyczynami zmian w rozkładzie gospodarstw według ich obszaru pozwalały korygować politykę w tym zakresie. Należy jednak przyznać, że całokształt warunków społeczno-ekonomicznych w Polsce powojennej nie sprzyjał poprawie struktury obszarowej – może poza procesem industrializacji. Jednak zmiany, które zaszły, najwyraźniej wskazują na skłonność gospodarstw do polaryzacji. Oznacza to relatywne zwiększanie się liczby grup krańcowych – obszarowo małych i dużych. Pogłębiało to proces rozwarstwiania społeczeństwa wiejskiego.

W przeglądzie tematów badawczych Profesora Wosia nie może zabraknąć Jego rozważań nad globalnymi uwarunkowaniami rozwoju rolnictwa. Na obecnym etapie rozwoju gospodarczego istnieje pilna potrzeba zmiany systemów wartości według

których funkcjonować mają społeczeństwa. Rolnictwo – zdaniem Profesora – jest wszakoż nie tylko wytwórcą surowców żywnościowych. Jest ono także niezwykle istotnym komponentem globalnej równowagi ekosystemów i przez swoje istnienie pozytywnie (a także negatywnie) wpływa na stan środowiska naturalnego. W wyniku intensyfikacji kapitało- i nakładochłonnej, dalszy rozwój rolnictwa napotkał barierę środowiskową, która stała się jednym z kluczowych problemów nowoczesnych społeczeństw. Świadomość narastania zagrożeń ekologicznych skierowała uwagę specjalistów, w tym także Profesora Wosia, na koncepcję rolnictwa zrównoważonego. Praca pt. *Rolnictwo społecznie zrównoważone* (współautor J. S. Zegar), IERiGŻ, Warszawa 2002 jest przypuszczalnie uwieńczeniem wieloletnich rozważań Profesora nad funkcjonowaniem ekosystemu. Przypomnę, że wcześniej Profesor opublikował z tego zakresu książki:

- *Ekonomika odnawialnych zasobów naturalnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
- *Instrumenty polityki środowiskowej w procesie restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 1999.

Pewne nadzieje dla rolnictwa i gospodarki żywnościowej wiązano ze zmianą ustroju społeczno-ekonomicznego. Ponad 20-letnie doświadczenia transformacji ustrojowej są jednak niezbyt pomyślne. Powstało bowiem kilka osobliwych, nie do końca przewidzianych zjawisk, których doniosłość i niezwykłość sprawiają, że mogą być one jedną z podstaw nawet nowej ekonomiki rolnictwa. Wymienię pejoratywne skutki tzw. szokowego urynkowania gospodarki. Na czoło wysunęła się bariera popytu na surowce rolne i żywność. Mechanizm rynkowy urealnił poziom i strukturę popytu na żywność. Nastąpiło spowolnienie tempa wzrostu tego popytu.

Gospodarka rynkowa eliminuje zbędne zatrudnienie i dramatycznie zwiększa bezrobocie. Skutkiem urealnienia rynku nastąpił powrót na wieś chłopów-robotników, blokując rzeczywistą poprawę struktury agrarnej. Zwiększyły się także na wsi rozmiary bezrobocia pełnego i utajonego. Szacuje się, że rolnictwo może realizować swoją funkcję wyżywieniową, wyłączając z produkcji co najmniej 14 % siły roboczej i 15% ziemi (przy przeciętnym poziomie intensywności produkcji). W odniesieniu do czynnika ziemi oznacza to, że jest możliwe zaniechanie użytkowania rolniczego 1,2 -1,5 mln ha gruntów ornych. Świadomość tej sytuacji stanowiła m.in. przesłankę podjęcia przez Profesora Wosia studiów strategiczno-prognostycznych, których nasilenie miało miejsce w ostatnich latach twórczego okresu badawczego. Badania diagnostyczne pozwoliły Profesorowi poddać ostrej krytyce czteroletni okres 1990-1993 skrajnych rządów liberalnych. Surowo osądził „terapię szokową”, szczególnie wobec publicznego sektora polskiego rolnictwa. Skutkiem tego była bezpowrotna utrata substancji majątkowej i tragiczny los załóg pracowniczych. Profesor zwracał uwagę na ciągle pogarszanie się koniunktury rolniczej. Dowodem tego jest zbliżona do zera stopa akumulacji w rolnictwie. Niska jest zatem skłonność do inwestowania. Rolnictwo, aby mogło się rozwijać musi być wspierane z zewnątrz.

Profesor A. Woś jest autorem lub współautorem wielu prac dotyczących strategii rozwoju sektora żywnościowego. Przytoczę tytuły kilku z nich.

- *Alternatywne strategie rozwoju gospodarki żywnościowej*, IERiGŻ, Studia i Monografie nr 36, Warszawa 1988.
- *Strategie rozwoju rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
- *Wzrost gospodarczy i strategie rozwoju polskiego rolnictwa. Eseje*, IERiGŻ, Warszawa 1995.
- *Alternatywne scenariusze rozwoju polskiego rolnictwa w okresie długim*, IERiGŻ, Warszawa 1995.
- *Wzrost gospodarczy i strategie rozwoju polskiego rolnictwa. Eseje 2*, IERiGŻ, Warszawa 1998.

W wymienionym wyżej nurcie zainteresowań naukowych Profesora, który wieńczył Jego twórczy okres aktywnej działalności badawczej, znaczącym zagadnieniem jest poszukiwanie komplementarnych wobec funkcji żywieniowej nowych działalności w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Profesor uważał, że istnieją sprzyjające warunki dla rozwoju wszelkiego rodzaju rolnictwa ekologicznego i produkcji zdrowej żywności. Wieś położona na obszarach sprzyjających turystyce może świadczyć usługi agroturystyczne. Na terenach wiejskich można pozyskiwać energię i biopaliwa ze źródeł odnawialnych.

W opisie dorobku naukowego Profesora Wosia nie można pominąć Jego wkładu w wyodrębnienie kompleksu gospodarki żywnościowej. Udział Profesora w rozwoju tej dyscypliny naukowej nie ograniczył się tylko do jej wyodrębnienia. Dokonał On wielu analiz tego subsystemu gospodarki. Warto poświęcić nieco uwagi temu zagadnieniu.

Naturalną konsekwencją rozwoju nauk ekonomiczno-rolniczych jest koncepcja gospodarki żywnościowej (agrobiznesu), która w Polsce wyrosła z badań nad związkami rolnictwa z gospodarką narodową. Ponad 20-letni okres rozwoju rodzimej teorii tej dyscypliny nauk ekonomiczno-rolniczych (lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte ub. wieku) oraz uzyskane doświadczenia praktyczne, zwłaszcza w funkcjonowaniu pewnych sfer gospodarki żywnościowej w dwóch systemach społeczno-ekonomicznych, nakazywały wprowadzić agrobiznes do programu kształcenia ekonomistów jako przedmiotu podstawowego (kursowego), realizowanego w formie zajęć wykładowych i konwersatoryjnych wraz z zestawem pomocy dydaktycznych, zwłaszcza o charakterze podręcznikowym.

Na rynku księgarskim występował wówczas ostry niedobór form dydaktycznych zawierających zbiór uporządkowanych i usystematyzowanych wiadomości z dziedziny gospodarki żywnościowej. Brakowało także syntezy naukowej z tego zakresu. Znaczącej poprawie uległy warunki studiowania problematyki agrobiznesu wraz z publikacją podręcznika (pracy zbiorowej) pt. *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*, zawierającego rozdział autorstwa Profesora Wosia pt. *Kompleks gospodarki żywnościowej*, PWRiL, Warszawa 1983.

Za pierwszą pracę rozwijającą koncepcję agrobiznesu i odpowiadającą w dużej mierze potrzebom dydaktyki akademickiej należy uznać książkę autorstwa A. Wosia i J. S. Zegara pt. *Gospodarka żywnościowa. Problemy ekonomiki i sterowania*, PWE, Warszawa 1983.

Natomiast pionierską próbę podręcznika akademickiego stanowi dwutomowa książka pt. *Agrobiznes. Makroekonomika*, tom I i *Agrobiznes. Mikroekonomika*, tom II. Zawiera ona kompleksowy wykład naukowych podstaw agrobiznesu zarówno w makroskali, jak i w zakresie funkcjonowania firmy w agrobiznesie. Mikroekonomiczny zakres problematyki agrobiznesu wynikał z potrzeby zachowania się różnych typów przedsiębiorstw agrobiznesu wobec wymogów gospodarki rynkowej. Wiele miejsca poświęcono tam strategii firmy na rynku, marketingowi w agrobiznesie, procesom inwestycyjnym w przedsiębiorstwie, ocenie sytuacji finansowej firmy, itp. Podręcznik okazał się dużą pomocą dydaktyczną nie tylko dla studiujących problemy agrobiznesu w Polsce, ale także dla nauczycieli szkół rolniczych, instytucji państwowych i samorządowych. W uzupełnieniu podaję, że autorem makroekonomicznej części agrobiznesu jest Profesor Woś. Tom II jest rezultatem pracy zespołu autorów. Profesor jest tam autorem 4 rozdziałów i redaktorem całej pracy. Obydwa tomy ogłosiło drukiem Wydawnictwo Key Text, Warszawa 1996. Łączna objętość liczy 661 stron.

W ponad 70 pracach opublikowanych (książki, rozdziały – części – w dziełach zbiorowych, artykuły naukowe, analizy, raporty, ekspertyzy) Profesor zgłębiał rozmaite cechy kompleksu gospodarki żywnościowej. Wymieńmy ważniejsze z nich: koncepcja rozwoju regionu w oparciu o kompleks gospodarki żywnościowej, ekonomiczne instrumenty sterowania rozwojem gospodarki żywnościowej, interwencjonizm państwowy w gospodarkę żywnościową, transformacja systemowa polskiego sektora żywnościowego, strategia rozwoju sektora żywnościowego, lokalizacja firmy agrobiznesu, itp.

Do dorobku naukowego Profesora Augustyna Wosia należy zaliczyć kierowanie zespołem pracowników naukowych IERiGŻ opracowującym coroczne *Analizy produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej*. Do każdego wydania książki Profesor przygotował rozdział poświęcony makroekonomicznym uwarunkowaniom rozwoju sektora żywnościowego w danym roku bądź dokonywał reasumpcji całości. Powinność tę Profesor pełnił przez 27 lat. Należy podkreślić, że *Analizy ...* były i są udostępniane szerokim kręgom specjalistów, m.in. centralnym urzędem państwowym, politykom, służbom doradczym, środowiskom akademickim i nauczycielskim, mediom.

Wymienione wyżej kierunki badań Profesora A. Wosia jedynie sygnalizują rozległość Jego zainteresowań. W każdym temacie zostawił oryginalny wkład do omawianych problemów. Wydatnie poszerzył zakres merytoryczny pomocy dydaktycznych. Świadczą o tym 22 pozycje podręczników i skryptów akademickich. Dokonany przeze mnie przegląd dorobku jest tylko częściowym odzwierciedleniem całościowych (kompletnych) osiągnięć naukowych Profesora wyrażonych językiem mogącym służyć za wzór. Profesor Woś był osobą wybitną. Zawdzięcza to swojemu talentowi i olbrzymiej, dobrze zorganizowanej i pełnej pomysłów pracy. Takim pozostanie we wdzięcznej pamięci wielu swoich wychowanków, również autora tego przeglądu.